

جایگاه زینت و تجمل در آموزه های اسلامی

زینب خسروی^۱

چکیده

موضوع این مقاله جایگاه زینت و تجمل در آموزه های اسلامی است. زینت و تجمل گرایی نوعی زیبا دوستی و خودآرایی فطری است که اگر از راه اعتدال خارج بشود و راه افراد را دنبال کند، کنش ها و واکنش های شخص را هدایت، مهار و جهت دهی می کند و افراد به سبب گرایش به تجمل به مصیبت و بلا دچار می شوند. تجربه گرایی باعث انحرافات عملی فراوانی در زندگی افرادی (که به تجربه گرایی روی آورده اند) می شود و از لحاظ تربیتی بر نسل آینده هم تاثیر می گذارد. اساس کار این تحقیق بر گردآوری اطلاعات به شیوه کتابخانه ای و با شیوه بیان به صورت توصیفی تحلیلی است. بنابراین حب زینت و جمال از نظر قرآن و روایات تا حد اعتدال نه تنها مذموم نیست، بلکه خداوند آن را برای بندگان با ایمان راهی قرار داده است تا از ان در راه رسیدن به کمال استفاده کنند که نباید به مسیر افراط و تجمل بیافتد و زنانی که تربیت فرزندان را برعهده دارند اگر مایحتاج فرزندان را در حد معمول برآورده کنند و دچار اسراف نشوند فرزندانی با غنای روحی تحویل جامعه می دهند.

واژگان کلیدی : تجمل، زینت، اسراف، قناعت، خودآرایی.

۱. حوزه فاطمیه زرنند (سلام الله علیها).

مقدمه

سپاس و ستایش بیکران، خداوند یگانه رحمان را سزااست که در روی کره ای متحرک و لرزان و معلق و آویزان، کوه و صحرا رقم زد، جزیره و دریا ترسیم نموده گیاه و حیوان آفرید و انسان را پدید آورد تا تاریکی زمین را به نور و صفات زینت بدهد. امروزه نعمت های خدا بر بشر بیشتر و نیز طغیان بشر بیشتر شده است. ما در زندگی شخصی و خانوادگی کفران نعمت می کنیم در صورتی بشر می توانست با همین نعمت های خدادادی دنیا را آباد کند و برای خود بهشتی بسازد.

اساسا بحران مصرف از معضلات بزرگ جهان امروز به شمار می رود. برای نمونه در وضعیت کنونی روزانه بیش از ۵۰ هزار نفر از مردم جهان بر اثر گرسنگی و پیامدهای آن می میرند که این از آثار روشن بی عدالتی در جهان است. این در حالی است که در بیشتر کشورهای غنی و ثروتمند بر اثر مصرف زیاد بیمار می شوند.^۱

در کشورها کم نیستند عروس و دامادهایی که تنها برای یک شب حاضرند بیش از ۲۰۰ میلیون هزینه کنند این در حالی است که معمولاً پس از پایان عروسی باز هم حرف و حدیث در مورد برگزاری عروسی وجود دارد.^۲

هنگام بحث از تجمل گرایی ذهن ها بیشتر متوجه رفتار اقتصادی افراد می شود در حالی که لازم است در این بینش و جزئی نگری تجدید نظر شود و به صورت کلی تر به قضیه نگاه کنیم؛ چرا که این موضوع فقط یک مسئله اقتصادی نیست که وابسته به تلاش های اقتصادی فرد باشد بلکه ابعاد فرهنگی و اجتماعی نیز دارد.

۱. کلانتری، اسلام و الگوی مصرف، ص ۱۷.

۲. خلجی، از ریخت و پاش زندگی تا الگوی صحیح مصرف، ص ۱۷.

گفتار اول : مفاهیم

۱-۱- تجمل

تجمل به معنای زیور بستن، آذین کردن، خود آراستن، مال و وسایل گرانبها داشتن، خودآرایی، جاه و جلال، خدم و حشم و ... آمده است.^۱ بنابراین تجمل در لغت به معنای خود را زینت دادن و آراستن است و به صورت اسمی به معنای وسایل آرایش و آنچه موجب نشان دادن شأن و شکوه باشد، به کار می‌رود.^۲ استاد شهید مطهری نیز در معنای تجمل قائل است که تجمل همان خود را زیبا کردن است و حدیثی داریم که «إِنَّ اللَّهَ جَمِيلٌ يُحِبُّ الْجَمَالَ»^۳ خداوند زیباست و زیبایی را دوست دارد.

در اصطلاح تجمل گرایی از فرهنگ اسلامی بر نمی‌خیزد، بلکه ارمان فرهنگ دیگری است. تجمل گرایی به معنای دل باختگی و گرایش به لذت گرایی است. تجمل گرایی نوعی زندگی است که از فرهنگ دنیاطلبی و دنیاپرستی سرچشمه می‌گیرد و تجمل گرا کسی است که خود را برای استفاده از دنیا به سختی می‌اندازد و از هر راهی برای پاسخ دادن به هوا و هوس خود استفاده می‌کند.^۴

۱-۲- اسراف

اسراف هرگونه تجاوز از حد اعتدال و گرایش به افراط یا تفریط را در برمی‌گیرد.^۵ از این‌رو برخی با تقسیم این معنای عام، «اسراف» را درخصوص زیاده‌روی و «سرف» را تنها در مفهوم «کوتاهی» به کار برده‌اند.^۶ البته این واژه در همه موارد، شامل کوتاهی از حد اعتدال نمی‌شود و بیشتر در زیاده روی ظهور دارد، بدین جهت بسیاری آن را مرادفِ افراط، و متضادِ تقصیر و «تقتیر»^۷ که به معنای

۱. معین، فرهنگ فارسی، ج ۱، ص ۳۲.

۲. حداد عادل، دانشنامه جهان اسلام، ج ۶، ص ۵۹۵.

۳. کلینی، فروع کافی، ج ۶، ص ۴۳۸.

۴. رضوان فر، فرهنگ اخلاقی معصومین (علیهم السلام) حرف (ت)، ص

۵. مصطفوی، التحقيق، ج ۵، ص ۱۱۰.

۶. طبری، جامع البیان، ج ۴، ص ۳۳۷.

۷. فرقان، ۶۷.

تضییق و بخل است دانسته‌اند.^۱

۱-۳-زینت

بر اساس کتاب‌های لغت زینت سه گونه است: زینت باطنی مثل: علم و اعتقادات خوب، زینت بدنی مثل: نیرومندی و غیره، زینت خارجی مثل: زیور و مال و غیره.^۲ «إِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْأَرْضِ زِينَةً لَّهَا»^۳ در حقیقت، ما آن‌چه را که بر زمین است، زیوری برای آن قرار دادیم. «الْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا...»^۴ مال و پسران زیور زندگی دنیایند. «وَلَكِنَّا حُمَلْنَا أَوْزَارًا مِنْ زِينَةِ الْقَوْمِ»^۵ ولی از زینت‌آلات قوم، بارهایی سنگین بر دوش داشتیم.

زینت در این آیات در زیور و مال و وسائل زندگی بکار رفته است و آن از «زیور» فارسی اعم است. «كَذَلِكَ زَيْنًا لِّكُلِّ أُمَّةٍ عَمَلُهُمْ...»^۶ این گونه برای هر امتی کردارشان را آراستیم. «وَلَكِنَّ اللَّهَ حَبَّبَ إِلَيْكُمُ الْإِيمَانَ وَزَيَّنَهُ فِي قُلُوبِكُمْ...»^۷ لیکن خدا ایمان را برای شما دوست‌داشتنی گردانید و آن را در دل‌های شما بیاراست. لکن زینت در این دو آیه و نظیر آن‌ها زینت باطنی است.

زینت در قرآن به خدا نسبت داده شده چنان‌که گذشت و مثل: «زَيْنًا لَهُمْ أَعْمَالُهُمْ»^۸ کردارهایشان را در نظرشان بیاراستیم. «زَيْنًا السَّمَاءِ الدُّنْيَا»^۹؛ ما آسمان این دنیا را به زیور اختران

۱. فخر رازی، التفسیر الکبیر، ج ۲۴، ص ۱۰۹.

۲. استفاده از مفردات

۳. کهف، ۷.

۴. کهف، ۴۶.

۵. طه، ۸۷.

۶. انعام، ۱۰۸.

۷. حجرات، ۷.

۸. نمل، ۴.

۹. صافات، ۶.

آراستیم. و نیز به شیطان نسبت داده شده «وَإِذْ زَيْنَ لَهْمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ...»^۱ و [یاد کن] هنگامی را که شیطان اعمال آنان را برایشان بیاراست. بنابراین شیطان در اثر قدرت و مهلتی که از جانب خدا به او داده شده می‌تواند عمل بد را در نظر انسان خوب جلوه دهد.^۲

۱-۴-قناعت

قناعت در لغت به معنی اکتفا کردن به اندک از آنچه مورد نیاز انسان است^۳ و در اصطلاح، حالتی است برای نفس که باعث اکتفا کردن آدمی به قدر حاجت و ضرورت است. ^۴هم چنین گفته شده: قناعت در اصطلاح، عبارت از این است که انسان بیش از هر چیز به خداوند متعال متکی بوده و به هرچه در اختیار دارد خشنود و سازگار باشد و با عزت نفس و آبرومندی به سر برده و هیچ‌گاه چشم داشتی به دیگران نداشته و از نداشتن امور مادی و کمبودها اندوه‌گین و حسرت‌زده نباشد.^۵

۲-تاکید قرآن و روایات بر لزوم تدبیر و نحوه صحیح مصرف

آیات و روایات زیادی وجود دارد که بر نحوه صحیح مصرف و لزوم تدبیر تأکید می‌کند و حتی مضرات و پیامدهای آن را بیان می‌کند و اسراف را امری حرام و مذموم می‌شمارد به این ترتیب به برخی از این آیات و روایات اشاره می‌شود:

در آیه پنجم سوره نساء آمده است: «وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ قِيَامًا وَارْزُقُوهُمْ فِيهَا وَاكْسُوهُمْ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا»؛ اموالتان را در اختیار سفیهان و نابخردان قرار ندهید اموالی که خداوند آن‌ها را وسیله قوام زندگی شما قرار داده است از آن به آن‌ها خوراک و پوشاک دهید و با آن‌ها نیکو سخن بگویید.

۱. انفال، ۴۸.

۲. قرشی، قاموس قرآن، ج ۳، ص ۱۹۷-۱۹۶.

۳. راغب، مفردات راغب، ص ۴۱۳.

۴. نراقی، معراج السعاده، ص ۳۹۷.

۵. رحیمی اصفهانی، اخلاق اسلامی، ج ۲، ص ۱۵۱.

(صلی الله علیه و آله و سلم) پیروی کنی، سپس به پیامبر پاک و پاکیزه همان اقتدا کند که راه و رسم آن سرمشق است». برای سرمشق گیرندگان مایع فقر و بزرگی است، برای کسی که خواستار بزرگواری باشد، محبوب ترین بنده نزد خدا کسی است! که از پیامبر پیروی کند و قدم بر جای پای او بگذارد و چه بزرگ است منتی که خدا به وسیله پیامبرش بر ما نهاد و چنین نعمت بزرگی را به ما عطا فرموده است و رهبر پیشتازی که باید او را پیروی کنیم و پیشوایی که باید در راه او قدم بگذاریم و آن را ادامه دهیم.^۱

۶-۲-۲- تبدیل شدن قناعت پیشگی، به هنجار و ارزش اجتماعی

ضد اشرافی‌گری و زیاده خواهی، قناعت است. یکی از راه های عملی دفع تجمل گرایی، قناعت پیشگی است؛ یعنی انسان قناعت و اکتفا را در خود تقویت و از حرص ورزی در جمع آوری مال خودداری کند. امام باقر(علیه السلام) فرمود: «حرص شدید را با به کار بستن قناعت از بین ببر».^۲

افراد یک جامعه می‌توانند با رعایت زهد و قناعت مصارف غیرلازم را در خوراک، پوشاک، مسکن و وسایل زندگی کاهش دهند و از خرید کالاهای لوکس و تجملی و هزینه برای ساختمان های مجلل خودداری کنند. این روش امکان صرف سرمایه‌های اضافی را در امور تولیدی و زیربنایی فراهم ساخته و نه تنها سطح اشتغال را در جامعه بالا می‌برد و بیکاری، فقر و محرومیت عده زیادی را حل می‌کند، بلکه درآمد و ثروت را در جامعه به صورت عادلانه توزیع می‌کند.

برقراری عدالت اقتصادی و تعدیل ثروت نابرابری اقتصادی و توزیع ناعادلانه و نامتوازن ثروت در میان قشرهای گوناگون جامعه یکی از مهمترین عوامل پیدایش حرص و افزون طلبی در جامعه است. بنابراین، درمان اقتصادی اشرافی گوی و افزون طلبی، تعدیل ثروت خواهد بود، عدالت اقتصادی که لازمه آن توزیع عادلانه ثروت است، از مهم‌ترین اهداف اقتصاد اسلامی به شمار می‌رود؛ یعنی اگر این اصل کلیدی و اساسی در جامعه برقرار نشود بسیاری از فعالیت های اجتماعی و اقتصادی افراد، مختل و به اغراف کشیده خواهد شد سپس لازم است که عدالت اقتصادی و تعدیل ثروت از نظر اسلام را به درستی بشناسیم و برای برقراری آن در جامعه تلاش کنیم مقام معظم رهبری نیز در این زمینه بیاناتی

۱. نهج البلاغه، خطبه ۱۶۰.

۲. ابن شعبه حرانی، تحف العقول، ص ۲۸۵.

ارزشمند دارند که می فرمایند: «نوآوری نظام ما هم این است که می خواهیم عدالت را با توسعه و با رشد اقتصادی در کنار هم و با هم داشته باشیم و اینها با هم متنافی نیستند^۱ و هم چنین ایشان مورخ ۱۴ اردیبهشت ۱۳۸۷ در دیدار با اساتید و دانشجویان دانشگاه شیراز فرمودند: فعالیت اقتصادی و کار اقتصادی و تلاش اقتصادی حتماً باید با شاخص و شاقول عدالت باشد»^۲.

۱. بیانات در دیدار رئیس جمهور و اعضای هیئت دولت، ۴ شهریور ۱۳۸۳. farsi.khamenei.ir.

۲. صالحی، مار هفت خط (تاملی در روحیه اشرافی گری مردمان)، ص ۴۵.

نتیجه گیری

از آیات و روایاتی که در این تحقیق وجود دارد می توان این نتیجه را گرفت که: حب زینت و جمال از نظر قرآن و روایات تا حد اعتدال نه تنها مذموم نیست؛ بلکه خداوند آن را برای بندگان با ایمان قرار داده است تا از آن در راه رسیدن به کمال و جلال معنوی استفاده کنند ولی همین که از حد اعتدال به سوی اسراف و غفلت کشیده شود باعث تجمل گرایی حسادت، تکبر و ناسپاسی می شود. بنابراین زینت و نعمت فی نفسه حرام نیست بلکه اسراف و سوء استفاده از آن در راه فحشا و زشتی ها و ارتکاب گناه حرام است از عوامل زیادی باعث روی آوردن به تجمل گرایی می شود که برخی درونی و برخی دیگر بیرونی و اجتماعی هستند و این حس تجمل گرایی را در انسان ها علی الخصوص زنان بیشتر می کند و در نتیجه کسی که به تجمل گرایی روی آورد دچار پیامدهای شوم و تجمل گرایی هم چون دوری از رحمت الهی و... می شود. لکن زنانی که تربیت فرزند بر عهده دارند اگر نیازهای آنان را در حد معمول برآورده کنند و در این امر دچار تجمل گرایی نشوند، فرزندانی با غنای روحی تحویل جامعه می دهند که منابع طبیعی را در حفظ و نگهداری منافع کشورشان کوشا می شوند.

منابع و مأخذ

قرآن کریم.

نهج البلاغه.

۱- ابن شعبه حرانی، حسن بن علی، تحف العقول، قم: جامعه مدرسین، چاپ دوم، ۱۴۰۴ ه.ق.

۲- حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه، قم: نشر مؤسسه آل البيت عليهم السلام، چاپ اول، ۱۴۰۹ ه.ق.

۳- حداد عادل، غلام علی، دانشنامه جهان اسلام، بی جا: بنیاد دائرة المعارف اسلامی، چاپ اول، ۱۳۸۰ ه.ش.

۴- خلجی، علی، از ریخت و پاش زندگی تا الگوی صحیح مصرف، قم: شمیم گل نرگس، چاپ اول، ۱۳۸۸.

۵- دهخدا، علی اکبر، لغت نامه، تهران: چاپخانه دانشگاه تهران، بی جا، ۱۳۵۹ ه.ش.

۶- رحیمی اصفهانی، غلامحسین، اخلاق اسلامی، بی جا: نشر غلامحسین رحیمی اصفهانی، چاپ سوم، ۱۳۶۸ ه.ش.

۷- رشیدی، طیب، "رفاه زدگی از دیدگاه اسلام"، فامنین: حوزه علمیه، بی جا، ۱۳۸۹ ه.ش.

۸- رضوان فر، احمد، فرهنگ اخلاقی معصومین (علیهم السلام)، قم: مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما، چاپ اول، ۱۳۸۷ ه.ش.

۹- شرتونی، سعید، اقرب الموارد، بی جا: نشر اداره کل حج و اوقاف و امور خیریه، چاپ اول، ۱۳۷۷ ه.ش.

- ۱۰- صالحی، علی محمد، مار هفت خط (تاملی در روحیه اشرافی گری مردمان)، قم: نشر وابسته به سازمان اوقاف، چاپ اول، ۱۳۹۷ه.ش.
- ۱۱- طبری، محمد بن جریر، جامع البیان فی تفسیر القرآن (تفسیر طبری)، بیروت، دار المعرفه، بی چا، بی تا.
- ۱۲- فخر رازی، محمد بن عمر، التفسیر الکبیر، بیروت: دار احیاء التراث العربی، بی چا، بی تا.
- ۱۳- فلسفی، محمدتقی، جوان از نظر عقل و احساسات، قم: دفتر نشر فرهنگ اسلامی، چاپ نهم، ۱۳۸۸ ه.ش.
- ۱۴- کلینی، محمد بن یعقوب، فروع کافی، تهران: دارالکتب الاسلامیه، چاپ دوم، ۱۳۶۲ ه.ش.
- ۱۵- مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی، بحارالانوار، بیروت: نشر دار احیاء التراث العربی، چاپ دوم، ۱۴۰۳ ه.ق.
- ۱۶- مصطفوی، حسن، التحقیق، تهران: نشر وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، چاپ اول، ۱۳۶۸ ه.ش.
- ۱۷- معین، محمد، فرهنگ فارسی، ج ۱، تهران: امیرکبیر، بی چا، ۱۳۷۱ ه.ش.
- ۱۸- مغنیه، محمدجواد، تفسیر کاشف، قم: بوستان کتاب قم (انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم)، بی چا، ۱۳۸۳-۱۳۹۰ ه.ش.
- ۱۹- نراقی، احمد، معراج السعاده، قم: نشر هجرت، بی چا، بی تا.
- ۲۰- نوری، مهدی، رشد و تکامل شخصیت : رفتار بهنجار و نابهنجار، بی جا: نشر دانشگاه آزاد اسلامی (واحد کرج) و نشر کلمه، چاپ اول، ۱۳۶۸ ه.ش.